

16. De fout van de natuurbeschermingsgedachte

1971

P.J. Schroevers

De natuurbescherming is in Nederland rond 1905 begonnen met een gerichte actie om het Naardermeer te behoeden tegen het vuil van Amsterdam. De actiegroep die de stoot heeft gegeven tot de oprichting van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, bestond uit kritische geesten, die het verlies van natuur ter harte ging en was werkelijk een actiegroep. Maar iedere actiegroep heeft het gevaar in zich van consolidatie, van een stukje establishment te worden. Voor natuurbeschermers, vooral in die tijd, was dat gevaar wel erg groot.

Natuur was immers de zorg van een relatief kleine groep rijke grondbezitters. Zij konden door de natuurbeschermingsgedachte, in de simpele vorm van 'reserveren wat er nog is', een bundeling van krachten bewerkstelligen waardoor het particuliere bezit een zogeheten sociale functie kon verkrijgen. Daardoor kon dit worden gevrijwaard van de bemoeienissen van 'barbaren'. De in oorsprong zelfs min of meer tegengestelde bedoelingen van actievoerders en grondeigenaren vloeiden dan ook al gauw ineen en die toestand is gebleven tot eigenlijk vrij kort geleden. Het stukje establishment dat zo lang de toon heeft aangegeven, is in de Nederlandse natuurbeschermingswereld nog lang niet verdwenen. Daar is wel eens tegenaan geschopt. In het bijzonder vanuit NJN-kringen is het beleid van de vereniging nogal eens aangevallen om dit soort gedachten. Maar de pogingen zijn eigenlijk altijd mislukt. De jeugd werd ingepalmd door een hoofdbestuurder aan te wijzen als vertegenwoordiger van die jongeren (en daarbij de meest behoudende uit te zoeken). Ook dat verschijnsel gebeurt nog steeds.

Bij het verval van de natuur dat in deze dagen steeds meer mensen tot nadenken stemt, wordt nogal eens een min of meer autocratisch leiderschap toebedeeld aan de organisaties die al van het eerste uur in de bres hebben gestaan om te bewaren wat er nog rest. Afgezien van persoonlijke verdiensten van individuele natuurbeschermers, meen ik het nut hiervan te moeten betwijfelen. Historische verdiensten zijn geen maatstaf voor onze waardering. Het werkelijke, maatschappelijke milieubewustzijn is al in de eerste jaren van het bestaan van natuurbescherming verdwenen en is nooit teruggekomen. Hoogstens als een streven van een enkeling binnen de structuur van de bestaande natuurbeschermingsorganisaties.

Maar ze hebben toch maar mooi tal van geweldige natuurterreinen uit de handen van 'barbaren' weten te houden, zal men tegenwerpen. Dat is waar. Ik zal ook de laatste zijn om die verdiensten te ontkennen. Maar laten we niet vergeten dat dit gebeurde met het geld van de bezittende

klasse die zich dit kon permitteren, omdat er 'barbaren' bestaan. Men gaat zich dan wel serieus afvragen wat een 'barbaar' eigenlijk is; en wie je zo zou moeten noemen.

Die reservaten bestaan ook nu nog, zal men zeggen. Ze zouden er nu niet meer zijn, als er geen natuurbeschermingsorganisaties waren geweest. Ook dat is waar maar laten we tóch bedenken dat de veiligheid van die natuurreservaten betrekkelijk is, waar het hun status en hun bestaan betreft. Dat zal zo blijven, zolang er nog 'barbaren' bestaan. Maar die 'barbaren' kunnen juist blijven bestaan, mede dankzij die natuurreservaten waaraan ze immers zelf hebben meebetaald.

Eerst waren er geen natuurreservaten. Dat was ook niet nodig, want in feite was de hele omgeving nog natuur. Maar naarmate de exponentiële ontwikkeling verder ging, veranderde dat. Natuurreservaten werden nodig om nog een stukje van wat elders verdween zo te behouden als het geweest was. De kaart, eerst wit, werd grijs maar dankzij die natuurbeschermers bleven enkele plekken op de kaart wit. Maar de druk wordt steeds groter. Het land werd donkergrijs en de reservaten konden de druk steeds moeilijker verdragen; ze werden lichtgrijs op de kaart. Een enkele zelfs donkergrijs, zodat het voortbestaan als reservaat eigenlijk een zinloze aangelegenheid werd.

Nu de kaart van onze natuur hier en daar pikzwart aan het worden is, zijn er reservaten die behoorlijk donkergrijs moeten worden ingetekend. Als het hele land zwart is, zullen ook de reservaten zwart zijn. Dan is het afgelopen en is alle moeite voor niets geweest. Dit zal gebeuren als de maatschappij blijft doordraaien zoals ze nu doet. En het zal niet eens meer zo lang duren. Zelfs nu is het al zo: waar we waarde aan hechten, daar haalde men vijftig jaar geleden de schouders over op. Over vijftig jaar kan een berkenboom, een duinviooltje een zeldzaamheid zijn – die zal dan reservaatvorming rechtvaardigen.

Wat zijn de kenmerken van deze maatschappij die een zo heilloze ontwikkeling mogelijk maken? Het is het spel van groei en rationalisatie, dat dit beheerst. Dit wordt mogelijk gemaakt door het uitlichten van detailzaken uit een verband. Het scheppen van natuurreservaten is zo'n daad van uitlichten: het maken van een grens waar die in wezen niet bestaat, nooit heeft bestaan en niet kan bestaan. En daarvoor moeten dan allerlei technologische hulpmiddeltjes te baat worden genomen die uiteindelijk tóch niet blijken te helpen. Dat is vanwege de drie O's: onomkeerbaarheid, onvoorzienbaarheid en onbetaalbaarheid. Maar in dit trekken van grenzen waar ze in feite niet bestaan, ligt ook het principe dat ervan uitgaat dat in een groeimaatschappij natuurbescherming mogelijk zou zijn. De relatie die er bestaat tussen de natuurvernieling en het marktprincipe bijvoorbeeld, wordt ontkend: daar wordt een hekje tussen gezet. Ook dit is een vorm van technologie. Ondertussen is dat marktprincipe dan wel weer nodig om die ene genoemde O van onbetaalbaarheid aan het oog te onttrekken.

Zo graaft de natuurbescherming haar eigen graf.

Met andere woorden: wie natuur beschermt, hanteert de reservaatgedachte, scheidt verbanden. Het milieuprobleem vindt zijn oorzaak daarin: het scheiden van verbanden. Wie natuur beschermt, werkt dus tegen het milieu. Hij bevestigt en consolideert het bestaande systeem, precies zoals de hoge schoorsteen van Shell: hij stelt de zaak steeds weer even uit; maar uiteindelijk gaat het allemaal vastlopen. Tot het op een gegeven moment goed fout gaat.

Ik stel het hier allemaal nogal cru en natuurlijk moeten we de gedachte wat relativëren. We moeten wel, want anders hebben we al bij voorbaat verloren. Het is het probleem van de macht en de machteloosheid; van de pacifist die om zijn gelijk moet duelleren met de militair: moet hij nu bij voorbaat de verliezer zijn of moet hij zijn principe opzij zetten; en dus ook verliezen?

In deze situatie is men geneigd om de wapens te grijpen en te redden wat nog te redden valt. En dat is zeker respectabel. Maar de natuurbeschermingsidee is alleen te rechtvaardigen als een noodmaatregel, om nog veilig te stellen zolang het nog kan. In de hoop dat de maatschappij het noodlot vóór kan zijn; meer niet. De natuurbeschermer die dat doorziet, is waardevol voor zijn omgeving. Maar wie dat niet kan zien, is meer tegen dan voor. Het is een kwestie van filosofie en de vraag welk doel we ons stellen, hoort vooraf te gaan aan de enigszins zinloze opmerking dat we toch allemaal hetzelfde doel nastreven.

Het gaat bij de natuurbescherming uiteindelijk niet om een vogeltje, bloempje of blauwgrasland. Het gaat om een samenleving waarin het voortbestaan van vogel, bloem en blauwgrasland een vanzelfsprekend uitvloeisel is van een door kwaliteit bepaald bestaan.